

Історія України

DOI: 10.31110/consensus/2024-03/042-055

УДК (UDC) 929.52 (477.7) "17/19" КΥΠIC

THE KURIS FAMILY: A GENEALOGICAL ASPECT

Valeriy Kondratiuk*

Abstract

The purpose of the article. Based on the analysis of the political, socio-economic, and cultural development of Southern Ukraine at the end of the 18th and the beginning of the 20th centuries, to study the genealogy of the Kuris family, the peculiarities of their activity and role in society, the heredity of their family traditions that influenced the development of the region.

The methodological basis of the research was the principles of objectivity, historicism and systematicity with the use of general scientific research methods – analysis, synthesis, comparison, analogy, periodization and generalization.

The scientific novelty of this article is due to the fact that, for the first time, a comprehensive study of the genealogy of the Kuris family at the end of the 18th – beginning of the 20th centuries, aspects of their military and civil service, cultural and educational activities, and the family's contribution to the formation of the historical heritage of Southern Ukraine are carried out.

Conclusions. During the research, it was found that each generation of the family was represented by a historical figure who played one or another role in the historical process of Ukraine during the late 18th and early 20th centuries. A characteristic feature or phenomenon of the Kuris family can be called the desire of its representatives to be always at the responsible links of the military, socio-economic and cultural development of their country.

The best representatives of the Kuris family were not only prominent military or public figures, businessmen, patrons, but also people with deep humanistic consciousness. Their family relationships, private life and public activities testify to the unique character and extraordinary role of the Kuris family in the history of Southern Ukraine.

The Kuris belonged to large landowners. This allowed them to develop the main branches of agriculture and certain areas of industrial production related to it.

Charity and education were important areas for the Kuris family, through which they, like other nobles, tried to establish themselves as the advanced state of society. They occupied a decisive place in the cultural development of the province.

Keywords: Ukraine, South, nobility, Kuris family, genealogical aspect

---

* Director of the Charitable Foundation named after I. Kuris, Odesa, Ukraine. E-mail: kvs.odessa1970@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7111-5142>

РОДИНА КУРІСІВ: ГЕНЕАЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ**Валерій Кондратюк*****Анотація**

Мета роботи. На основі проведення аналізу політичного, соціально-економічного, культурного розвитку Півдня України наприкінці 18 – початку 20 ст. вивчити генеалогію роду Курісів, особливості їх діяльності та роль в суспільстві, спадковість їх родинних настанов, що вплинули на розвиток регіону.

Методологічною основою дослідження стали принципи об'єктивності, історизму та системності із застосуванням загальнонаукових методів дослідження – аналізу, синтезу, порівняння, аналогії, періодизації та узагальнення.

Наукова новизна даної статті зумовлена тим, що вперше здійснюється комплексне вивчення генеалогії роду Курісів наприкінці 18 – початку 20 ст., аспекти їх військової та цивільної служби, культурної та освітньої діяльності, вклад родини в формування історичної спадщини Півдня України.

Висновки. У ході дослідження було з'ясовано, що кожне покоління роду було представлене історичною постаттю, яка відігравала ту чи іншу роль в історичному процесі України протягом кінця 18 – початку 20 ст. Характерною особливістю або феноменом роду Курісів можна назвати прагнення його представників завжди перебувати на відповідальних ланках військового, соціально-економічного та культурного розвитку своєї країни.

Кращі представники роду Курісів були не лише визначними військовими чи громадськими діячами, господарниками, меценатами, але й людьми з глибоко-гуманістичною свідомістю. Їхні родинні взаємини, приватне життя й публічна діяльність свідчать про непересічний характер і надзвичайну роль роду Курісів в історії Південної України.

Куріси належали до великих землевласників. Це дозволило їм розвивати основні галузі сільського господарства та окремі напрямки промислового виробництва, пов'язаного з ним.

Важливими сферами для родини Курісів, через які вони як і інші дворяни намагалися ствердити себе як передовий стан суспільства, були добродійність і освіта. Вони займали визначальне місце в культурному розвитку губернії.

Ключові слова: Україна, Південь, дворянство, родина Курісів, генеалогічний аспект

Цитування: Кондратюк, В. (2024). Родина Курісів: генеалогічний аспект. *Консенсус*, 3, 42-55.

URL: <https://konsensus.net.ua/index.php/konsensus/article/view/122>

---

* директор Благодійного фонду ім. І. Куріса, Одеса, Україна. E-mail: kvs.odessa1970@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7111-5142>

Постановка проблеми. Дворянство, як привілейована верства населення, останнім часом все більше привертає до себе увагу і викликає інтерес як науковців у різних сферах, так і пересічних громадян. Дворянська тематика знаходить відображення в дисертаційних роботах, монографіях, періодичних виданнях, які присвячені окремим дворянським родинам, висвітлюється їх роль в суспільстві, в соціально-політичному та культурному житті, благодійництві, економічній та військовій сферах, регіональному розвитку.

Однією із таких славнозвісних родин Півдня України є Родина Курісів, яка прославилася своїми діями й дотепер шанується і живе в пам'яті місцевої громади.

Сьогодні, надбанню представників родини Курісів присвячено чимало наукових досліджень різного спрямування та рівня наукової доробки, але генеалогічний аспект родинних зв'язків Курісів окремо в достатній мірі не досліджувався та не висвітлювався вітчизняними та зарубіжними науковцями. Проведення дослідження генеалогії роду Курісів, вивчення їх діяльності, допоможе розкрити їх суспільно-політичний статус на Півдні України, з'ясувати міру спадковості їх родинних настанов, що вплинули на розвиток та формування сучасних культурних та історичних цінностей регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Родині Курісів присвятили свої наукові праці В. Абрамова¹, Р. Красюкова², Е. Лагодовської³, А. Маркевича⁴, В. Михальченка⁵, О. Музичка⁶, О. Пешого⁷, О. Сивирини⁸, В. Хмарського⁹ й інших.

Історіографія генеалогічного аспекту дослідження роду Курісів бере початок в середині 19 ст. та триває дотепер, охоплюючи три періоди: дорадянський, радянський й сучасний. Першочергово це роботи присвячені самій родині Курісів, її окремим представникам, дворянству Півдня України, відомим родинам, з якими пересікалися Куріси, праці загального історичного характеру та матеріали архівів і фондосховищ.

---

¹ Абрамов В. Иван Ираклиевич Курис (1840-1898). *Художня культура*. Актуальні проблеми. 2009. Вип. 6. С. 567-604.

² Красюков Р.Г. Дворянский род Курисов. *Из глубины времен*. № 7. С. 141-159.

³ Лагодовська Е.Ф. Археологічна подорож до с. Курисово-Петровського. *Вісник Одеської комісії краєзнавства*. Одеса, 1930. Ч. 4-5. Секція археологічна. С. 141-146.

⁴ Маркевич А.И. И.И. Курис. *Записки Одесского общества истории и древностей*. 1900. Т. 22 (IV. Некрологи). С. 79-81.

⁵ Кондратюк В.С., Михальченко В.А., Сивирин О.Г. Да будет правда! Изд. второе, доп. Одесса: Издательство ТЭС, 2018. 344 с.

⁶ Муzychko A. Семья Курисов и научная элита Одессы в конце XIX – начале XX вв. *Вісник Одеського історико-краєзнавчого музею*. 2009. № 7. С. 21-24.

⁷ Пеший А. Наследие Ивана Ираклиевича Куриса. *Вісник Одеського історико-краєзнавчого музею*. Спецвипуск до 50-річчя з дня заснування музею. Одеса, 2005. Вип. 2. С. 36-41.

⁸ Кондратюк В.С., Михальченко В.А., Сивирин О.Г. Да будет правда!...

⁹ Хмарський В.М. Куріси та Одеське товариство історії і старожитностей: грані співробітництва. *Вісник Одеського історико-краєзнавчого музею*. 2009. № 7. С. 8-11.

Мета дослідження. На основі проведення аналізу політичного, соціально-економічного, культурного розвитку Півдня України наприкінці 18 – початку 20 ст. вивчити генеалогію роду Курісів, особливості їх діяльності та роль в суспільстві, спадковість їх родинних настанов, що вплинули на розвиток регіону

Виклад основного матеріалу. Рід Курісів належить до козацького середовища, які з покоління в покоління покращували своє як матеріальне становище, так і місце в суспільній ієрархії. Представники роду чоловічої статі присвячували себе військовій службі, громадським ініціативам, господарству, колекціонуванню, благодійництву, жінки – допомозі сиротам та хворим, освіті, культурі та мистецтву.

Перші відомості про родину знаходимо у «Відомостях про майновий стан козаків і посполитих», у яких Куріси відзначалися як козаки «можні» (заможні – про Петра Куріса) або «можніші» (дуже заможні – про Грицька Куріса, Петрового сина). Онук Петра, Онуфрій, дослужився до сотника Полтавського полку,¹⁰ приймав участь в російсько-турецькій війні 1787-1791 рр., служив прапорщиком в Полтавському легко-кінному полку, а в 1782 р. отримав оберофіцерський патент.

Онуфрій Куріс мав двох синів – Михайло та Івана, які продовжили батьківську військову кар'єру. Михайло Куріс народився близько 1783 р.¹¹ в с. Хандаліївка. Майже все своє життя Михайло Онуфрійович присвятив військовій кар'єрі, дослужився до генерал-майора. Брав участь в російсько-турецькій війні 1806-1812 рр., вітчизняній війні 1812 р. і закордонних походах.

26 лютого 2014 р. був призначений старшим ад'ютантом Головного штабу об'єднаний армій, а з 8 листопада 1814 р. був призначений головним комісаром закордонних шпиталів. У 1816 р. зайняв посаду директора шпиталів 2-ї армії. Під час російсько-турецької війни 1828-1829 рр., в званні генерал-майора, Михайло Куріс виконував обов'язки коменданта міста Базарджик. З 1930 р. став його головою польового аудиторату 2-ї армії.

За період своєї військової кар'єри був нагороджений орденом Св. Великомученика і Побідоносця Георгія 4-го класу (1835 р.). Згодом отримав ще й орден Св. Анни 1-го ступеня (1845 р.) та орден Св. Анни 1-го ступеня Імператорською короною прикрашений (1850 р.)¹². У 1847 р. став генерал-лейтенантом і був затверджений на посаді голови польового аудиторату діючої армії, де й продовжував службу аж до часу своєї смерті 7 вересня 1853 р.¹³

Достеменний рік народження Івана Онуфрійовича, старшого з братів Курісів, невідомий. За різними даними він народився в 1764 р.¹⁴ чи в 1760 р.¹⁵

Іван Онуфрійович отримав домашню освіту і розпочав свою військову службу з 1773 р., рядовим у Дніпровському пікінерному полку. З підписанням у 1774 р. мирного договору з Османською імперією був звільнений в запас і продовжив свою кар'єру в

¹⁰ Пеший А. К истории происхождения дворянского рода Курисов... С. 44.

¹¹ Ibid. С. 43-45; Кондрагук В.С., Михальченко В.А., Сивирин О.Г. Да будет правда!...

¹² Русский инвалид. 1845. 24 июня; Русский инвалид. 1850. 7 марта.

¹³ Русский инвалид. 1847. 27 марта; Русский инвалид. 1853. 16 сентября.

¹⁴ Пеший А. К истории происхождения дворянского рода Курисов... С. 45.

¹⁵ Михальченко В.А., Сивирин О.Г. Да будет правда! Одесса: Издательство «Эвен», 2005. С. 10.

Губернській канцелярії реєстратором у м.Кременчуці під началом генерал-фельдмаршала Г. Потьомкіна, де й прослужив чотири роки¹⁶.

У 1784 р. І. Куріс знову повернувся на військову службу і був зарахований до Малоросійського Полтавського козацького полку, з 1786 р. він служив у Таврійському гренадерському полку капітаном, приймав участь в російсько-турецькій війні (1787-1791 рр.).

За успіхи у боях з 6 липня 1788 р. І. Куріс був переведений секунд-майором до С.-Петербурзького драгунського полку, який всю війну перебував у складі 1-ї дивізії «Об'єднаної армії на Півдні», під безпосереднім керівництвом Г. Потьомкіна¹⁷. 11 липня 1788 р. він брав участь в битві при облозі міста Очакова. Як офіцер цього полку І. Куріс протягом всієї війни знаходився в розташуванні 3-ї дивізії генерал-аншефа О. Суворова, що діяла в Молдавії. У документах він найчастіше позначається як «дежур-майор»¹⁸. У 1790 р. його удостоїли звання підполковника. Він брав участь в загальній з союзними військами кінній битві при Фокшанах, в Молдавії 20 липня 1789 р., зупинив з козаками І. Грекова наступ турецького авангарду на річці Путна.

У 1790 р. за мужність і відвагу був нагороджений хрестом Св. Георгія 3-го класу, 15 квітня 1795 р. – пруським орденом «За заслуги» (Pour le Mérite) – за участь в придушенні повстання Тадеуша Костюшко і взятті Варшави¹⁹.

Після отримання статусу кавалера Георгієвського Хреста, йому подарували не лише родове дворянство, а й землі на завойованих у Османської імперії територіях. Саме так доля привела Івана Куріса, а далі й багатьох його нащадків на землі Південної України. На отриманих територіях він заснував своє нове помістя Покровське, а пізніше ще два села по сусідству – Каїри та Олександрівку. Зайнявши гідне місце серед одеського аристократичного товариства, Іван Онуфрійович придбав у місті нерухомість, а в 1828 році територію у розмірі кількох десятків десятин землі, яку іменували «хутір генерала Куріса»²⁰.

На початку 1799 р. І. О. Куріс, маючи звання генерал-майора Ромодановського-Ладженського полку і чин дійсного статського радника, звільнився з військової служби та отримав призначення віце-губернатора в Новгороді, а через півроку був переведений на посаду цивільного губернатора в Оренбург²¹. Продовженням служби стало його призначення в Герольдію Правлячого Сенату.

¹⁶ Загоровский Е.А. Организация управления Новороссии при Потемкине в 1774-1791 годах. *Записки Одесского общества истории и древностей*. 1913. Т. 31. С. 66.

¹⁷ Вейдемейер А. Двор и замечательные люди в России во второй половине XVIII столетия. Часть 2. СПб, 1846. С. 169.

¹⁸ Суворов А.В. Документы. Т. 2. М., 1951. С. 466.

¹⁹ Кондратюк В.С. Іван Онуфрійович Куріс – «таємничий» георгіївський кавалер. *Південний-захід. Одесика. Історико-краєзнавчий науковий альманах*. Одеса: Друкарський дім, 2016. Вип. 21. С. 221.

²⁰ Михальченко В.А., Сивирин О.Г. Да будет правда!... С. 42.

²¹ Державний архів Оренбурзької області. Ф. 6 «Канцелярия Оренбургского генерал-губернатора». Оп. 1. Спр. 410 (Дело о выдаче денег гражданскому губернатору Курису на проезд из города Новгорода в г. Оренбург). 9 арк.; спр. 473 (Дело по представлению оренбургского губернатора Куриса и прокурора Богинского о том, что тамошний военный губернатор Бахметьев, вмешиваясь в дела ведения его переданные, производит великие затруднения и беспорядки по гражданской части. 1800 г.). 63 арк.

Після смерті О. Суворова в 1800 р. І. О. Куріс подав у відставку та переїхав на раніше отримані їм землі до с. Курісово. Однак у 1818 р. І. О. Куріс вже значився на службі у військовому відомстві. Він очолював військові шпиталі 2-ї армії, які розміщувались в Одесі, Херсоні, Миколаєві й Бендерах²². Автори праці «Да будет правда» наводять низку причин, які могли змусити його жити серед одеської аристократії і повернутись на державну службу: енергійний характер власника, недобудований маєток, смерть дружини Ульяни Іванівни або ж події 1812 р., пов'язані з вторгненням французької армії на територію Російської імперії²³.

Місцем проживання І.О. Куріса в Одесі був власний будинок в центрі міста в Театральному будинку № 12. Проте тут родина мешкала лише впродовж 1820–1830-х рр., оскільки на цьому місці згодом був побудований готель «Північний»²⁴.

Другою дружиною І.О. Куріса була Катерина Іванівна Дуніна, донька генерал-аншефа Івана Петровича Дуніна і Марії Дмитрівни Норової.

18 квітня 1836 р. генерал-майор І.О. Куріс помер «від апоплексичного удару» у своєму маєтку в с. Покровське, був похований на території церкви, де був ктиторм²⁵.

Іван Онуфрійович Куріс мав трьох синів – Платона, Іраклія і Олександра та доньку Софію. Всі його сини обрали кар'єру військових.

Після смерті Івана Онуфрійовича Куріса, згідно з його заповітом, села Покровське і Олександрівка Одеського повіту, переходили у власність його сина Іраклія Івановича Куріса. Харківське поселення Луциковка і сусіднє з Покровським село Каїри Одеського повіту, отримав старший син Платон Іванович. Його молодший син, Олександр, помер ще за життя свого батька.

Молодший з синів І.О. Куріса – Олександр розпочав свою кар'єру в 1828 р. в 1-му Бузькому уланському полку, опинившись в місті Біла Церква Київської губернії поряд зі своїм братом Іраклієм, уланом цього полку ще з 1819 р. Уже через рік Олександра перевели корнетом в елітний лейб-гвардії Гусарський полк під командування генерал-майора Арпс-Гофена. Навесні 1830 р. Олександр отримав звання поручика. Чимала кількість відомих у країні осіб пройшли через цей полк, служба деяких припала на той самий період, що й Олександра Куріса²⁶.

З 12 березня 1831 р. ледве не щодня відбувались сутички з польськими кавалерійськими частинами. 5 травня того ж року в одній із таких сутичок неподалік від Варшави Олександр Куріс загинув²⁷.

Старший син І.О. Куріса, Платон, народився приблизно в 1798 р.²⁸ На жаль кар'єра Платона Івановича не тривала довго, нащадок мав слабе здоров'я і в чині

²² Михальченко В.А., Сивирин О.Г. Да будет правда!... С. 36.

²³ Ibidem.

²⁴ Иван Онуфриевич Курис. Одесса: Тип. Алексомати, 1872. 35 с. Отд. Оттиск из «ЗОИИД». Т. 8.

²⁵ Михальченко В.А., Сивирин О.Г. Да будет правда!... С. 54.

²⁶ Ibid. С. 61–62.

²⁷ Манзей К. История лейб-гвардии Гусарского Его Величества полка. 1775–1857. СПб., 1859. Ч. 1–4. Ч. II. С. 170–172; С. 62–64.

²⁸ Кондратюк В.С., Михальченко В.А., Сивирин О.Г. Да будет правда!... С. 68; Державний архів Харківської області. Ф. 40. Оп. 105. Спр. 1037 (Метрическая книга Свято-Покровской церкви с. Луциковки Лебединского уезда Харьковской губернии за 1883 г.). Арк. 1473зв.

драгуна вийшов у відставку в березні 1824 р. П.І. Куріс згодом продовжив свою кар'єру на державній цивільній службі в Криму. Був призначений до Феодосії чиновником особливих доручень при градоначальникові. З 18 березня до 25 вересня 1830 р. П.І. Куріс обіймав посаду міського поліцмейстера м. Феодосія²⁹.

За створений детальний статистичний і топографічний звіт, виготовлення карти із зазначенням головних місць і портів Анатолійського берега, важливість і цінність представленої в ній інформації отримав свій перший діамантовий перстень. 27 березня 1833 р. йому було подаровано другий діамантовий перстень³⁰.

Після підписання Андріанопольського мирного договору від 2 вересня 1829 р., П.І. Куріс керував розквартируванням військ, що поверталися з фронту на території Феодосії³¹.

З жовтня 1829 р. до серпня 1836 р. П.І. Куріс керував канцелярією Феодосійського градоначальства, а також архівом, казначейством, бухгалтерією і «закордонною паспортною частиною»³². На власні кошти влаштував будинок піклування для бідних, забезпечив його усім необхідним: посудом, білизною, меблями. Одночасно там могли перебувати до 180 безхатченків³³.

Після смерті батька у квітні 1836 р. П.І. Куріс, відпрацювавши у Феодосії 8 років без відпусток і не припустившись жодного посадового порушення, прийняв рішення залишити місто. У липні відбулося його переведення в штат канцелярії Новоросійського і Бессарабського губернатора на таку ж посаду – чиновника особливих доручень³⁴.

26 листопада 1836 р. згідно з найвищим указом він отримав звання камер-юнкера двору його імператорської величності, що давало право вільно з'являтися до палацу, де камер-юнкери по черзі несли чергування.

14 листопада 1838 р. він став титулярним радником. До 1841 р. він остаточно утвердився в бажанні вийти у відставку й за прикладом брата зайнятись господарськими справами в Харківському маєтку. Крім володінь у с. Луциковка, він мав ще 1500 десятин землі в урочищі Ульянівка. Через два роки він подав клопотання про повну відставку, маючи на меті більше не повертатись на жодну чиновницьку службу. Посилаючись на поганий стан здоров'я, він вирішив прохати про нагородження себе при відставці чином колезького асесора, що дорівнювало VIII класу в Табелі про ранги, відповідало чину майора й давало право на спадкове

²⁹ Державний архів Одеської області (далі – ДАОО). Ф. 1 «Канцелярія Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора». Оп. 192. Спр. 43 (О награждении титулярного советника Платона Куриса в отставку следующим чином; здесь формулярный список и черновой аттестат его. 1843 г.). Арк. 183в.

³⁰ Ibid. Арк. 10.

³¹ Ibid. Арк. 33в.

³² Ibidem.

³³ ДАОО. Ф. 1 «Канцелярія Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора». Оп. 192. Спр. 43 (О награждении титулярного советника Платона Куриса в отставку следующим чином; здесь формулярный список и черновой аттестат его. 1843 г.). Арк. 103в.

³⁴ Ibid. Арк. 16.

дворянство³⁵. Тоді ж харківське дворянське зібрання прийняло рішення внести його в 2-у частину дворянської родословної книги. Дружину Єлизавету Львівну Куріс внесли до цієї книги й зарахували до дворянського стану лише в 1868 р.³⁶

Указ царя був виданий навесні 1843 р., однак несподівано для всіх, П.І. Куріс вирішив повернутись на громадянську службу в міністерство народної освіти. З 3 вересня він став почесним наглядачем училищ Сумського повіту й не міг прийняти подарований йому чин. Лише через рік він його все ж прийняв, а в подальшому в 1850 р. став ще й надвірним радником (відповідав VII класу в Табелі про ранги та армійському чину підполковника)³⁷.

У своєму маєтку в Луциковці в березні 1855 р. Платон Іванович Куріс і помер. Похований був там само. Його дружина Єлизавета Львівна, не маючи дітей, пережила чоловіка на багато років. Її могила знаходиться поряд з чоловіком, а роком смерті є 1883-й³⁸.

Іраклій Іванович Куріс, середній син, народився 2 жовтня 1802 р. В серпні 1819 р., у віці 16 р., був зарахований юнкером в 1-й Бузький уланський полк. Початковий етап його діяльності наразі залишається невідомим. В історичних документах ім'я Іраклія Куріса фігурує з кінця 1820-х років³⁹. За участь в турецькій кампанії 1828–1829 рр. І.І. Куріс був нагороджений срібною медаллю «За Туреччину»⁴⁰.

У період 1830–1831 рр. 1-й Бузький уланський полк, де служив І.І. Куріс також брав опосередковану участь в придушенні Польського повстання. Його служба для підтримання порядку і нейтралізації невеликих загонів польських повстанців відбувалась на територіях Подільської, Київської та Волинської губерній. У 1833 р. І.І. Куріс отримав звання поручика й був призначений ад'ютантом командира 2-го резервного кавалерійського корпусу генерал-лейтенанта П.І. Каблукова. На посаді ад'ютанта І.І. Куріс займався багатьма різними питаннями, що стосувались господарської частини військ, здійснення інспекторського огляду частин, стану будівельних робіт в поселених округах тощо. Уже через рік його представили до звання ротмістра⁴¹.

У квітні 1837 р. Іраклій Іванович Куріс вийшов у відставку, отримавши чин майора з мундиром. Аргументом, який став основою подання, було посилення на хворобу і погіршення здоров'я. Він перебрався до себе у маєток с. Покровське та присвятив господарській і громадській діяльності⁴².

³⁵ Ibid. Арк. 53в.

³⁶ Красюков Р.Г. Дворянский род Курисов: (Историческая справка). *Из глубины времен*. Санкт-Петербург, 1996. Вып. 7. С. 151.

³⁷ Михальченко В.А., Сивирин О.Г. Да будет правда!... С. 82.

³⁸ Парамонов А.Ф. Энциклопедия фамилий Харьковской губернии. Харьков, 2003. С. 158.

³⁹ Красюков Р.Г. Дворянский род Курисов: (Историческая справка)... С. 153.

⁴⁰ Михальченко В.А., Сивирин О.Г. Да будет правда!... С. 65.

⁴¹ Ibid. С. 65–66.

⁴² Местечко Курисово-Покровское (Балай тож): Статистическое описание поселения, сост. на основании данных, полученных при помощи подворной переписи, произведенной 28 сент. – 4 окт. 1882 г. Статистическим отделением при Херсонской губернской земской управе. Одесса, 1883. С. 14.

Після відходу від військової служби, він сконцентрувався виключно на господарських справах свого маєтку, продовжуючи справу батька, йому належить організація кінного заводу⁴³. Державна служба його не особливо вабила або ж на неї просто не вистачало часу. Крім того, коротке життя очевидно не дозволило реалізувати всі задуми. Помер він 13 листопада 1849 року у віці 47 років⁴⁴.

Його нащадок, Іван Іраклійович Куріс, віддав перевагу цивільній службі перед військовою. 18 років він виконував обов'язки предводителя губернського дворянства. Кар'єру чиновника І.І. Куріс розпочав у віці 15 років, після того як за власним бажанням залишив навчання на першому курсі. Рання смерть матері Любові Станіславівни, яка померла 18 липня 1862 р. й була похована поблизу Покровської церкви, очевидно також наклала відбиток на формування його світогляду, змусивши подорослішати швидше за своїх ровесників. Вже в 21 рік, І.І. Куріс виглядав як сформована особистість із стійкими переконаннями й рисами громадського діяча та колекціонера, масштаби яких невпинно й стрімко зростали.

Посади й чини, які він обіймав швидко ставали фактами біографії. Колезький секретар і почесний наглядач 2-го Кишинівського й Аккерманського повітових училищ, почесний наглядач Олександрійського повітового училища, почесний мировий суддя Одеського повіту, багаторазовий голова на з'їздах мирових суддів, депутат Одеського земського повітового і Херсонського губернського зібрань, почесний мировий суддя м. Одеси, багаторічний предводитель дворянства Одеського повіту (1871-1877) та Херсонської губернії (1876-1895).

Іван Іраклійович залишався активним на громадській ниві до 1895 р. після чого поступово відійшов від справ. У 1895 р. Іван Іраклійович залишив посаду губернатора предводителя дворянства і оселився в Курісово-Покровському маєтку.

Однією з найголовніших і наймасштабніших справ Івана Іраклійовича стало висадження великого лісу. З часом ліс розрісся до 340 гектарів і вже в 20 ст. був оголошений Регіональним ландшафтним Тілігульським парком. Колекція плодкових дерев в саду Куріса на той час складалася зі 130 сортів яблук і 130 сортів груш, 15 сортів слив, 19 сортів вишень і черешень, 8 сортів персиків та десятків чудових сортів винограду⁴⁵.

Відчуваючи тенденції розвитку товарного виробництва і ринкових відносин, І.І. Куріс також зосередив свою увагу на вівчарстві. Саме родині Курісів також належать заслуги щодо будівництва шкіл, проведення виставок, залучення іноземних фахівців, надання допомоги сиротам та бідним й хворим мешканцям, утримання та відкриття шкільних закладів тощо.

---

⁴³ Ibid. С. 81.

⁴⁴ Михальченко В.А., Сивирин О.Г. Да будет правда!... С. 71.

⁴⁵ ДАОО. Ф. 22 «Товариство сільського господарства Південної Росії». Оп. 1. Спр. 281 (Переписка с министерством государственных имуществ и др. учреждениями о представлении к награде членов общества. 1877 г.). Арк. 323в.

За рішенням експертної комісії на сільськогосподарській виставці в 1875 р., яку організувало в Одесі земство Одеського повіту, І.І. Куріс отримав загальне визнання й велику кількість нагород⁴⁶.

Необхідно підкреслити, що багаторічна робота І.І. Куріса у якості предводителя губернського дворянства зумовила його перебування серед членів численних товариств і організацій Південної України.

В історичному нарисі до 50-річчя Одеського купецького зібрання, І.І. Куріс згаданий серед членів клубу на момент його заснування в 1861 р.⁴⁷ В історичному нарисі Є. Шуманського зазначено, що 15 квітня 1863 р. Іван Іраклійович Куріс як колезький секретар, член наглядового комітету Земського банку Херсонської губернії вступив до лав членів Одеського благородного зібрання⁴⁸. Серед засновників Чорноморського яхт-клубу в 1875 р. також значиться І.І. Куріс⁴⁹. Іван Іраклійович Куріс був також серед засновників Кримсько-Кавказького гірського клубу, заснованого у 1890 р.

До Одеського товариства історії і старожитностей взагалі входили три представники роду Курісів: Іван Онуфрійович, Іван Іраклійович та його жінка Любов Іванівна. Серед інших громадських товариств Одеси, у яких відзначилися своєю участю представники родини Курісів значиться Товариство піклування про хворих дітей міста Одеси. Серед засновників товариства також названа Любов Іванівна Куріс⁵⁰.

Іван Іраклійович прославився і як колекціонер та меценат. Колекційні зібрання Івана Іраклійовича Куріса, на думку дослідника О. Пешого, можна розділити на три основні групи: зібрання книг, рукописів і автографів; зібрання картин і гравірованих портретів; зібрання речей і монет античної культури⁵¹.

Активну участь в світському житті брали і жінки роду Курісів. З перших днів існування «Одеського жіночого благодійного товариства» його активною учасницею стала Катерина Іванівна Куріс (1797–1846 рр., жінка Івана Онуфрійовича Куріса). У 1840-х роках серед співробітниць цього Товариства, крім К.І. Куріс, зазначались її невістки Єлизавета Львівна (1813–1883 рр., жінка Платона Івановича Куріса) та Любов Станіславівна (жінка Іраклія Івановича Куріса).

Помер Іван Іраклійович Куріс в ніч на 2 березня 1898 р. Звістка швидко облетіла територію Південної України й, навіть, дісталась Санкт-Петербургу, де місцеві

⁴⁶ Ibid. Арк. 33; Главнейшие награды на сельскохозяйственной выставке. *Одесский вестник*. 1875. 23 сентября, № 208. С. 2.

⁴⁷ 50-летие Одесского купеческого собрания: Исторический очерк. Одесса, 1911. С. 27.

⁴⁸ Шуманский Е.А. Одесское Благородное собрание: Исторический очерк. Одесса: Тип. С.Н. Скарлато, 1914. С. 82.

⁴⁹ Устав Черноморского яхт-клуба. Одесса: Гор. тип. сод. Алексомати, 1875. 22 с.

⁵⁰ Шведов Ф. Первое пятилетие Общества попечения о больных детях г. Одессы. 1887–1892. Одесса: Тип. «Одесских новостей», 1893. С. 5, 7, 24.

⁵¹ Пеший А. Наследие Ивана Ираклиевича Куриса... С. 36–41.

газети сповіщали про смерть «...відомого громадського діяча Херсонської губернії...»⁵².

Цивільна служба Курісів знайшла продовження в дітях Івана Іраклійовича Куріса, зокрема, його синові Олександрові. Службову кар'єру Олександр Іванович Куріс розпочав 12 липня 1894 р. на посаді почесного попечителя Херсонської Учительської семінарії⁵³. З 1900 р. й до часу від'їзду до Швейцарії він служив почесним мировим суддею в Одеському повітовому з'їзді мирових суддів. Після повернення з тимчасової еміграції недовгий час продовжував службу на попередньому місці⁵⁴.

Родина Олександра Івановича Куріса, остерігаючись небезпеки селянських заворушень в результаті першої російської революції 1905–1907 рр., перебралась до Швейцарії. Там вони проживали до 1914 р. За спогадами Г. Машевської-Цитович життя було спокійним і сім'я відвідувала різні культурні заходи, що мали місце в Женеві⁵⁵.

У червні 1914 р. О. І. Куріс відправився на Кавказ у м. П'ятигорськ щоб пройти лікування після недавнього перелому ноги. Під час проходження курсу реабілітації на одній з верхових прогулянок він упав з коня й пошкодив хребет у шийному відділі. 14 серпня 1914 р. його не стало.

Син Івана Іраклійовича Іван Іванович Куріс у 1893 р. розпочав військову службу в лейб-гвардії гусарському його величності полку. В 1897 р. він став поручиком, у 1898 р. – штаб-ротмістром, у 1902 р. – ротмістром, а в 1905 р. отримав чин полковника.

Перша російська революція 1905–1907 рр. спричинила проблеми й у середовищі лейб-гусар. Саме тоді І. І. Куріс прийняв рішення відійти від кар'єри військового і, нехтуючи хорошими перспективами, подав у відставку. Отримавши відставку, І. І. Куріс оселився в Курісово-Покровському і вже як поміщик поринув у господарські справи маєтку⁵⁶.

Після смерті Івана Іраклійовича Куріса в 1898 р. маєтком у с. Курісово-Покровське опікувався його син Іван Іванович. З огляду на його військову службу (вийшов у відставку лише 1907 року) та революційні зміни початку 20 ст., можна стверджувати, що господарство велося вже без певної системи, відбувався спад, більшість галузей ще мали інерційний розвиток, але стійкою була тенденція до скорочення. Скоріш за все Івану Івановичу Курісу довелося залишити маєток назавжди вже влітку-восени 1917 р. Окремі епізоди від'їзду дійшли до нашого часу у спогадах родини його управляючого Федора Фоменка⁵⁷.

⁵² Новое время. 1898. 4 марта.

⁵³ Список лиц, служащих в Одесском учебном округе на 1895/96 год / Изд. Управления Одес. учебного округа. Одесса: Тип. «Центральная», 1896. С. 386.

⁵⁴ Адрес-календарь Одесского градоначальства на 1913 г. Одесса: Тип. «Ведомостей Одесского градоначальства», 1913. С. 195.

⁵⁵ Воспоминания Генриетты Машевской-Цитович: Рукопись. 1969 г. С. 8.

⁵⁶ Михальченко В.А., Сивирин О.Г. Да будет правда!... С. 185.

⁵⁷ Ibid. С. 193.

Інший маєток у с. Ісаєво ще з 1866 р. належав Івану Олександровичу Гіжицькому. В 1893 р. він передав його своїм заповітом онуку Олександру Івановичу Курісу. О.І. Куріс намагався вести справи у своєму господарстві за прикладом батьківського у Курісово-Покровському.

Висновки. Рід Курісів належав до дворянства Херсонської губернії, яке було складовою частиною вищої верстви Російської імперії. Разом з цим суспільним станом він був інституалізований наприкінці 18 ст. і до початку 20 ст. мав всеохоплюючий вплив на політичну, соціальну, економічну та культурну складові розвитку Півдня України та всієї російської держави.

Отримавши на початку 18 ст. визнання своїх прав і привілеїв на законодавчому рівні, представники роду Курісів упродовж 19 – початку 20 ст. змогли їх істотно закріпити та розширити. Законодавчі акти загальноімперського характеру різних років визначали участь аристократів в органах адміністративної, земської, губерньської, повітової влади; регламентували питання отримання дворянського статусу тощо.

Куріси належали до великих землевласників і, навіть, після селянської реформи 1861 року, зберегли у своєму володінні великі масиви земель. Це дозволило їм розвивати основні галузі сільського господарства та окремі напрямки промислового виробництва, пов'язаного з ним. Як предводитель дворянства Херсонської губернії, керівник і учасник багатьох товариств і організацій, Іван Іраклійович відіграв важливу роль у консолідації місцевого нобілітету, спрямувавши його зусилля на утвердження прогресивних соціально-економічних тенденцій у розвитку краю.

Важливими сферами для родини Курісів, через які вони як і інші дворяни намагалися ствердити себе як передовий стан суспільства, були добродійність і освіта. Не обділяли представники родини Курісів благодійною допомогою і різноманітні медичні заклади – лікарні, притулки, богадільні тощо. Вони займали визначальне місце в культурному розвитку губернії. Кращі представники роду Курісів були не лише визначними військовими чи громадськими діячами, господарниками, меценатами, але й людьми з глибоко-гуманістичною свідомістю. Їхні родинні взаємини, приватне життя й публічна діяльність свідчать про непересічний характер і надзвичайну роль роду Курісів в історії Південної України.

REFERENCES

- 50-letie Odesskogo kupecheskogo sobraniya: Istoricheskii ocherk [50th anniversary of the Odessa Merchant Assembly: Historical sketch] (1911). Odessa [in Russian].
- Abramov, V. (2009). Ivan Iraklievich Kuris (1840-1898) [Ivan Iraklievich Kuris (1840-1898)]. *Khudozhnia kultura. Aktualni problemy*, 6, 567-604 [in Russian].
- Adres-kalendar Odesskogo gradonachalstva na 1913 g. (1913). [Address-calendar of the Odessa city government for 1913]. Odessa: Tip. «Vedomostei Odesskogo gradonachalstva» [in Russian].
- Glavneishie nagradi na selskokhozyaistvennoi vistavke [The most important awards at the agricultural exhibition.]. (1875). *Odesskii vestnik*, 208, 23 sentyabrya [in Russian].

- Ivan Onufrievich Kuris [Ivan Onufrievich Kuris] (1872). Odessa: Tip. Aleksomati [in Russian].
- Khmarskii, V.M. (2009). Kurisy ta Odeske tovaristvo istorii i starozhitnosti: grani spivrobitnitstva [Kurys and the Odessa Society of History and Antiquities: facets of cooperation]. *Visnyk Odeskogo istoriko-kraeznavchogo muzeyu*, 7, 8–11 [in Russian].
- Kondratiuk, V.S. (2016) Ivan Onufriiovych Kuris – «taiemnychi» heorhiivskiy kavalier [Ivan Onufriiovych Kuris is a ‘mysterious’ St. George knight]. *Pivdennyi-zakhid. Odesyka. Istoryko-kraeznavchy naukovyi almanakh*, 21, 213–223 [in Russian].
- Kondratyuk, V.S., Mikhhalchenko, V.A. & Sivirin, O.G. (2018). *Da budet pravda* [Let it be true!]. Odessa: Izdatelstvo TES [in Russian].
- Krasyukov, R.G. (1996). Dvoryanskii rod Kurisov: (Istoricheskaya spravka) [Noble family of Kuris: (Historical information)]. *Iz glubini vremen*, 7, 141–159 [in Russian].
- Lahodovska, E.F. (1930). Arkheolohichna podorozh do s. Kurysovo–Petrovskoho [Archaeological trip to the village. Kurysovo–Petrovsky]. *Visnyk Odeskoi komisii kraeznavstva. Odesa*, 4–5, Sektsiia arkheolohichna, 141–146 [in Ukrainian].
- Manzei, K. (1859). *Istoriya leib-gvardii Gusarskogo Yego Velichestva polka. 1775–1857* [History of His Majesty’s Life Guards Hussar Regiment. 1775–1857]. S.–Pb. [in Russian].
- Markevich, A.I. (1900). I.I. Kuris [I.I. Kuris]. *Zapiski Odeskogo obshchestva istorii i drevnosti*, 22 (IV. Nekrologi), 79–81 [in Russian].
- Mestechko Kurisovo–Pokrovskoe (Balai tozh): Statisticheskoe opisanie poseleniya, sost. na osnovanii dannikh, poluchennikh pri pomoshchi podvornoj perepisi, proizvedennoi 28 sent. – 4 okt. 1882 g. Statisticheskim otdeleniem pri Khersonskoi gubernskoi zemskoi uprave [Kurisovo–Pokrovskoe town (Balay also): Statistical description of the settlement, comp. based on data obtained through a house-to-house census conducted Sept. 28 – October 4. 1882 Statistical department at the Kherson provincial zemstvo government]. (1883). Odessa [in Russian].
- Mikhhalchenko, V.A. & Sivirin, O.G. (2005). *Da budet pravda!* [Let it be true!]. Odessa: Izdatelstvo «Even» [in Russian].
- Muzichko, A. (2009). Semya Kurisov i nauchnaya elita Odessi v kontse XIX – nachale XX vv. [The Kuris family and the scientific elite of Odessa at the end of the 19th – beginning of the 20th centuries]. *Visnik Odeskogo istoriko-kraeznavchogo muzeyu*, 7, 21–24 [in Russian].
- Novoe vremya [New time]. (1898). 4 marta [in Russian].
- Paramonov, A.F. (2003). *Entsiklopediya familii Kharkovskoi gubernii* [Encyclopedia of surnames of the Kharkov province]. Kharkov [in Russian].
- Peshii, A. (2005). Nasledie Ivana Iraklievicha Kurisa [The heritage of Ivan Iraklievich Kuris]. *Visnyk Odeskoho istoryko-kraeznavchoho muzeiu. Spetsvyypusk do 50-richchia z dnia zasnuvannia muzeiu. Odesa*, 2, 36–41 [in Russian].
- Peshii, A.K. (2012). K istorii proiskhozhdeniya dvoryanskogo roda Kurisov [To the history of the origin of the noble family of Kuris]. *Visnyk Odeskoho istoryko-kraeznavchoho muzeiu*, 11, 43–55 [in Russian].
- Russkii invalid [Russian disabled person]*. (1845). 24 iyunya; 1850, 7 marta [in Russian].
- Shumanskii, Ye.A. (1914). *Odeskoe Blagorodnoe sobranie: Istoricheskii ocherk* [Odessa Noble Assembly: Historical sketch]. Odessa: Tip. S.N. Skarlato [in Russian].
- Shvedov, F. (1893). *Pervoe pyatiletie Obshchestva popecheniya o bolnikh detyakh g. Odessy. 1887–1892* [The first five years of the Society for the Care of Sick Children in Odessa. 1887–1892]. Odessa: Tip. «Odesskikh novostei» [in Russian].

- Spisok lits, sluzhashchikh v Odesskom uchebnom okruge na 1895/96 god [List of persons serving in the Odessa educational district for 1895/96]. (1896). Izd. Upravleniya Odes. uchebnogo okruga. Odessa: Tip. «Tsentralnaya» [in Russian].
- Suvorov, A.V. (1951). *Dokumenti* [Documents]. T. 2. Moskva [in Russian].
- Ustav Chernomorskogo yakht-kluba [Charter of the Black Sea Yacht Club]. (1875). Odessa: Gor. tip. sod. Aleksomati [in Russian].
- Veidemeier, A. (1846). Dvor i zamechatelnie lyudi v Rossii vo vtoroi polovine XVIII stoletiya [Court and remarkable people in Russia in the second half of the 18th century]. Chast 2. SPb. [in Russian].
- Vospominaniya Genrietti Mashevskoi-Tsitovich: Rukopis. [Memoirs of Henrietta Mashevskaya-Citovich: Manuscript] (1969). [in Russian].
- Zagorovskii, Ye.A. (1913). Organizatsiya upravleniya Novorossii pri Potemkine v 1774-1791 godakh [Organization of administration of Novorossiia under Potemkin in 1774-1791]. *Zapysky Odesskoho obshchestva istorii i drevnosti Odessa*, 31, 52-82 [in Russian].